Báthori Csaba

Jegyzet a fájdalomról

Mi történik fájdalmainkkal? Azonos-e a fájdalom a kínnal? Van-e öreg és van-e friss fájdalom? Vagy az egyszer elszenvedett fájdalom örökéletű? „Majd elmúlik. Katonadolog" – hallottam a vigaszt ifjúkoromban. De aztán később ezt is olvastam egy reménytelenül elordasodott, vagy magányát komoly bolondosságra váltó költőtől: *Lösz vögösz*. Tandori Dezső nem nyújt vigaszt, csak *sövöny vögösz*t. Ha emlékezem, csakugyan: sérelmeim egy részét a feledés távoli horizontjára szorította az idő.

De kérdem: a tény, hogy nemigen emlékszem rájuk, azt jelenti, hogy nem is történtek meg? Lehetnek-e még örömeink sértetlenek súlyos bántalmak nyomvonalában? Kattogó – vagy csak percegő? – időbombák, úgy tapasztalom, túlélt negatívumaink. Honnan erednének különben ősz hajszálaink? Miért beszélgetünk egyre gyakrabban szívgyógyászokkal? Ha nem szenvedünk annyit, tán soha nem sajdulna meg a szív? Ha az élet nem képes egyensúlyt teremteni a benyomások közt, vészesen összezsugorodik erőink tartaléktömege, akár gondolhatunk a nemlétezés előnyeire is. József Attila, akit a fájdalom tett naggyá, miközben megsemmisítette, azt mondta: ez a tapasztalat gyermekké teszi az embert. Tehát: hiába nőtt, hiába vált – vélte – felnőtté, valójában gyermekké kicsinyedett (*Gyermekké tettél. Hiába növesztett/ harminc csikorgó télen át a kín*). Másutt (*Magad emésztő*…) azt mondja: *a fájdalom ágai benned,/mint mindenkiben, elkövesednek/az aláomló évek, évadok,/ rétegek, szintek és tagok/óriási nyomása alatt.* Nehéz kövek, görcsökkel fenyegető kövek, már örökre hordozni rendelt, méreggé keseredett negatívumok.

A minap egy elfekvők menedékéül szolgáló intézményben (hospice) ébredtem rá: a fájdalommá hosszabbodott sérelem a testi élet végső stádiumában is elemi erővel törhet felszínre, és mintegy az utolsó szó jogán – lehet, öntudatlanul – ki akarja mondani az eleddig rejtegetett igazságot. Egy idős asszony feküdt az ágyon, már gyógytornász sem járt hozzá, szemét a mennyezetre szegezte; alig suttogott. De mit suttogott? Férjéről osztott meg velem olyan tudást, amelyet elfekvő állapota előtt soha nem hozott volna szóba. Lassan, nagy szünetekkel mammogta a mondatokat, nem úgy, ahogy én most ideírom. „A Péter folyton megcsalt. Soha nem tudta abbahagyni. Mint a macska az egereket, úgy hozta küszöbömre egymás után a női áldozatokat. Erre gondolok." Nem beszélt ez az asszony megbocsátásról, neheztelésről, csalódásról. De engem valahogy furcsa józanság kegyelmével ajándékozott meg. Meghökkentett, hogy

egy haldokló a végén a fehér és áporodott, szellőtlen dunyha alól ki bírta mondani élete legnagyobb fájdalmát, már szinte a „túlélés", a megmenekülés objektív nyomatékával. Hogy is mondja Rilke? *Győzelem? Nincs. Túlélni, ez a legtöbb.* (*Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles*.)

Emily Dickinson egyik versében kimondja: az idő soha nem hoz gyógyulást; a fájdalom nem „katonadolog", nem csillapodik az időben. Sőt: a valódi fájdalom erősödik a korral (mint az inak? – így fogalmaz – lehet, hogy az öregség az inak szíjasságával felel a testi hanyatlásra, az öreg bántalmak utóhangjaira). És ha legalább háromszor elolvassuk Dickinson szövegét, még arra is ráébredünk: lehet, hogy nincsen orvosság, de az is meglehet, hogy az idő azt a csalfa bizonyítékot is képes előkészíteni, hogy a baj sem létezett. Malícia szólal meg itt? Hát igen, valószínű: a bölcsesség fokán ilyen nemlétező örök létező az egykori fájdalom. Tudj róla vagy ne tudj, már láthatatlan jelenlétével is része életednek. Nem szabadulsz tőle, csak majd a távozással.

A verset két változatban közlöm. Többször úgy van: ha az egyiket olvasom, a másikat értékelem; ha az egyik mellett döntök, lelkifurdalást szít a másik. A műfordítás is jelzi, akár az élet: a cél mindig mozog, tehát szépszerével meg is láthatjuk; de ha elértük, egyre és egyre új nevet kíván magának. Soha nem készülünk el a fájdalommal.

HALLANI (They say, 861)

Hallani: gyógyít az idő –
De sose gyógyított –
A valódi kín egyre nő
A korral, akár az inak –
Az idő méri bánatunk –
De gyógyírt nem terem –
Azt súgná, ha gyógyítana:
Nem volt itt baj sosem –

Változat:

Mondják: „meggyógyít az idő" –
Bár sose gyógyított –
A valódi kín szíjasabb
A korral, akár az inak.
Az idő vizsgálja bajunk –
De gyógyírt nem terem –
Ha vizsgál, azt is sejteti:
Nem volt itt baj sosem.

Jegyzet az örömről

Évek fogytán gyönyöreinktől megváló örömeinkre emlékezünk. Öregedésünk nem az érzékiség elejét idézi, a képzelet nem a test egykori lázait és érintkezéseit gyűjti, hanem a szinte névtelenné csenevészedő, mégis életet könnyítő, süllyedni kész tudást, amely elevenné teheti az embert évek terhe alatt is. Erősödik mindennapjainkban a parancs: ne tartsunk vissza egyetlen szót sem, amely segíthet. Arról beszélek, hogy a harmadik harmadban a gyönyörök emléke az öröm jelenlétére cserélődik. Esemény volna ismerni a választ az utolsó kanyarban. De nem ismerjük. Emeljétek fel szíveteket, halljuk a rítusban. De nehéz a szív, ha egyáltalán még megvan. Lehet, hogy alig-alig van meg. A súlya azonban mérhető, közelít az elviselhetetlen mértékei felé. Tóth Árpád verse (*Az öröm illan*), és a többi költő, akiknek hazája a remény, eltűnés közben ráébrednek az emelkedésnek és megsemmisülésnek csak öregeket meglegyintő szédületére: azt sejtik meg, hogy miközben az ember valakiből semmivé válik, valahogy mégis elfogadja a magasságba szűrődés élményét. Öreg öröm azzal vigasztal, hogy egyre növekvő magányunk is valaha boldogsággal kezdődött.

Említettem iménti jegyzetemben (*Jegyzet a fájdalomról*), hogy a hospice-ház menedékében elvégezésre váró asszony, egykori barátném, ez a testetlen angyal (ki ismerné az angyalok végső hivatását?), nem átallotta emlegetni – és szemlátomást azt vélte immár a legfontosabbnak –: Péter, a férje évtizedeken át megcsalta őt. Eszembe jut: talán Péter most már arra vár, hogy mielőbb megváltsa a Fennvaló a feleségét? Kívánja a halálát? Visszás volna feltételeznem az igazságot. Nem is vagyunk képesek erre itt. Alkalmatlanok vagyunk ebben a másvilági vigaszokra edzett kultúrkörben elviselni az igazságot.

És mi történik? Néhány nap múlva hallom: Péter hazavitette ezerszer megcsalt feleségét otthonukba. Az egyik szoba közepén most egy ketreces ágy áll, abban fekszik nyakig betakarva, mozdulatlanul barátném, félrehajtott fejjel. Fejét hol balra, hol jobbra hajtja a bejárónő, úgy kell pihennie és könnyítenie a szívén. És ahogy belépek a szobába, látom: Péter térden állva, kivörösödött, táskás szemmel virraszt mellette. A falon megpillantom a régi fényképet: jó hatvan éve készült. Péter és barátném még ifjan és könnyű szívvel várják a jövőt, nyers örömök ígéretei fűtik a két arcot. Szerették akkor egymást szerelmesen. De most valami más közeleg: ha barátném egy szép napon meghal, Péter abból merít majd erőt, hogy hiányolhatja őt. Az űr és üresnek rémlő élet a legsúlyosabb teher.

Közben hazamegyek, és másnap silabizálom Péter rövid levelét.

Azt írja, verset olvas magában a másik szobában, és néha átmegy megnézni feleségét a ketrecágyas szobában, és hangosan is elismétli hűlni hajló hitvesének is a verseket. *És rájöttem, mennyire szeretjük egymást.* Az édes Tóth Árpád, akihez csak úgy találhatnánk vissza, hogy elfeledjük, mi minden történt a huszadik században, említett versében így sóhajt: *Édeni pajtás, égi kéz, / Feldobná szívünk a poros, / Vak légbe, mint vidám, piros / Labdát, de jaj, a szív nehéz*. Az elmúlt hetekben, mondom, megtudtam két ember bántalmas titkát… és akkor most ez a vallomás: *És rájöttem, mennyire szeretjük egymást.*

Ismeri ragyogó célját a halál, mondja egy másik költő. Lehet, hogy életünk elhajlásánál örömmel telített szándékok ideje jön el; más célok születnek hirtelen, mint amelyek kísértek és kísértettek hosszan, életünk vízszintjén. Lehet, hogy van ilyen – csak későn létesülni képes – öröm. Amely a csalódások, titkos fenntartások, megbocsátást sem kérő fohászok, vádnak sem alkalmas vallomások, hittel fel nem fogható megtisztulások, a mindenen túlra szóló új szövetségek örvén születik. A végtelen puszta elképzelése – még ha a nemlét beállta utánra vonatkozik is – nem várt könnyebbséghez, addig ismeretlen megelégüléshez tereli az embert. Véletlenül vetődik szemem elé Emily Dickinson verse (*Exultation is the going*, 143), és igazolja az igazolhatatlant, mindjárt idézem. Gazdag szomorú és fenséges táplálékban, szíverősítő.

Mindig sejtettem valahogy, de nem volt rá szavam, hogy a végtelen felé fordulás mindenképpen közelebb visz bennünket az öröm forrásaihoz. És minden romboláson túl képesek vagyunk megérkezni ahhoz a tudáshoz, hogy egyetlen egy ember átadhatja nekünk az egész univerzum értelmét. Emily Brontë megrázó négy sorát idézem: *Though earth and man were gone, / And suns and universes ceased to be, / And Thou wert left alone, / Every existence would exist in Thee.* (Pontatlanul pontos nyersfordításban: Ha Föld és ember eltűnne egyszer, / és megszűnnének létezni napok és univerzumok, / és egyedül csak Te léteznél, / akkor is minden élet megmaradna benned).

Nincs érkezésem felsorolni a boldogság teljes mindennapi érzelmi készletét. De tudom, minden reggel több bennem az öröm, mint este lehetett; csak egy leheletnyi, annyival, de könnyebb vagyok, bármilyen éjszakából jövök is. Előttem a nap, jövendő életem első napja – így tüntetem ki magamban –, és ezen a napon még jó is történhet velem. Eleve öröm, hogy megértem egy újabb napot. Már rég áttelepülhettem volna az eltűntek listájára, ritkulna nevem körül a levegő. És úgy tűnik minden reggel: éppen ez az új világosság végtelen ragyogás felé vezet majd. Nem tudom, embernek nevezzem-e magam, vagy esetleg jövendő

hajótöröttnek, de látom a tengervégtelenség síkot szemem előtt, és nem kétlem: a végtelenség mérge vagy gyógyszere kezd hatni bennem minden hajnalon. És akkor, mondom, felidézem a magányos tengerhajózás csodálatos atlétájának, Emily Dickinsonnak említett rövid versét:

Mámor veszi meg ha elindul
tengerre szárazról a lélek –
mögötte ház
mögötte hegyfok –
De végtelenbe tér meg.
Mint mi magunk, hegy szülötte,
érti-e a matróz lelke,
hogy bár alig szállt a vízre,
isteni a mérgezése?

Ami természet felett van, az csak a megébredt szemmel felfedezett természet. A jól felszerelt szem felfogja a kinyilatkoztatást is.